

Krise- og omsorgsplan ved Bandholm Børnehus

**Handleplan for hvad vi gør, når ulykken rammer
én eller flere børn, forældre og ansatte.**

Krise- og omsorgsplan ved Bandholm Børnehus

”Hvordan handler vi, hvis det, der ikke må ske, sker?”

Indledning.....	3
A. Institutionen mister et barn.....	4
B. Et barn mister forældre / søskende	15
C. Et barn udsættes for alvorlig	18
sygdom / skilsmisse hos forældre / søskende	18
D. Institutionen mister en ansat.....	21
E. En ansat mister pårørende med tætte relationer	26
F. Et par gode råd om den voksnes rolle ved børns sorg,	27
I. Litteraturliste	30

Indledning

Når vi står over for et menneske, der har oplevet et alvorligt tab, føler vi os nemt meget utilstrækkelige. Vi kan ikke ændre på det, der er sket, og vi kan ikke erstatte det, der er mistet. Vi føler os fattige og små - på ord og i handlinger - men samtidig ved vi godt, at vi har et stort ansvar, og at det er nødvendigt, at vi handler og at vi er der. Tab, død og sorg er en del af vores liv, og vi kan ikke beskyttes imod det.

Når et barn mister én det holder af, eller er udsat for en alvorlig hændelse, er det de voksne, der har den daglige kontakt med barnet, der må tage hånd om det. Vi kan ikke tage smerten væk, men vi kan lytte - være medmenneskelige - være tilstede. Et barn må ikke føle, at det er alene om opgaven / sorgen, men at det er blandt voksne, der tør være en del af dets tanker og følelser. Det er ligeledes vigtigt, at være opmærksom på, at sorgen kan tage lang tid, og at barnet kan gå ud og ind af sorgen.

Det er en stor og udfordrende opgave at være en del af.

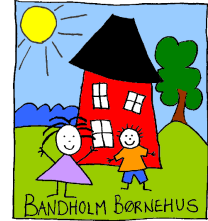
Vi håber, at en krise- og omsorgsplan kan være med til at give os selv lov til at tænke tanker omkring død / det at miste, og at planen kan være et brugbart "redskab", når vi en dag står i at skulle handle og tage vare på et barn, der er fyldt med dyb sorg og frygt.

Med krise- og omsorgsplanen har vi fået sat fokus på det, der er svært og ubehageligt at tænke på.

Vi tror, at hvert eneste tilfælde vil være enkeltstående og at det ikke kan forberedes fuldstændig i detaljer. Derfor betragter vi dette materiale, som et arbejdsredskab - en vejledning og ikke en facitliste, - og absolut noget vi ikke håber at skulle gøre brug af særlig ofte.

Vi ser det som et materiale, der vil være i fortsat udvikling, og som vi skal tilstræbe at gennemgå på et personalemøde i 2. kvartal på lige årstal, ligesom det skal gennemgås, når nye medarbejdere ansættes i huset.

Planen er godkendt i personalegruppen i september 2012.

A. Institutionen mister et barn

Kan ske efter længerevarende sygdom

Kan ske ved pludselig død

- I institutionen
- På tur
- I hjemmet

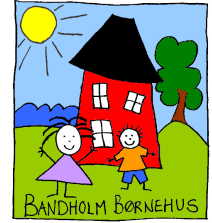
1. **Organisering / lav aftaler**

a. Hvem tager sig af den forulykkede – stands ulykken - bevar roen

- Alarmér **1-1-2**
- Hvem er du
- Hvor er det sket
- Hvad er der sket
- Hvor mange er kommet til skade
- Hvor ringer du fra
- Vis vej - hvis det er muligt

b. Hvem tager sig af den øvrige børnegruppe

- I skoven: Ring efter hjælp i institutionen
Ring efter bil/taxa
- I byen: Kontakt forbipasserende
Ring efter hjælp fra institutionen

c. Institutionen tager over

- Kartotekskort / tlf. bøger fra stuerne
- Kontakt barnets forældre (et personale er ansvarlig)
- Man nævner ikke død

d. Send evt. taxa efter de øvrige børn

- Undgå panik i institutionen
- Bevar roen
- Organiser

e. Kontakt leder og eller souschef

f. Ekstra personale på sygehus (hvis muligt leder, evt. anden personale)

g. Før løbende dagbog

- Hvad der er gjort
- Hvem der er kontaktet

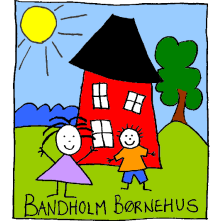
h. Indkald alle personaler

- Der ringes til alle ansatte i institutionen. Overvej vikar og rengøringsassistent.
(personalen orienterer egen familie)

i. Så hurtig som muligt holdes et informationsmøde for ansatte

- Nødberedskab oprettes

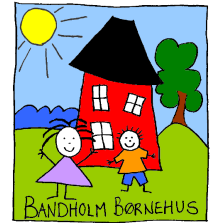
Personalet orienteres om forældremøde samme aften

2. Børnene samles til orientering

- a. Vi snakker med børnene om ulykken
- b. Evt. med deltagelse af personale, som ikke var involveret i hændelsen
- c. Mulighed for at snakke følelser
- d. Første dag: snakke om ulykken
- e. Anden dag: vi mindes den mistede med **ritualer**
 - vær opmærksom på hvornår (**alle forældrene skal være orienteret**)
 - Der tændes et lys - billede - blomst
 - Stilhed - tanke på barnet
 - Sang barnet kunne lide
 - Spørgsmål til børnene
 - Hvor var du, da du fandt ud af, at din kammerat var død?
 - Hvordan fik du det at vide?
 - Hvad har du foretaget dig, siden du fik det at vide?
 - Spørgsmål fra børnene – mulige svar
 - Det er også ting, jeg tænker på
 - Må sige: Hvad jeg tror på, men der er andre, der måske tror på noget andet
 - Mor er en stjerne (form for trøst)

Om ritualer:

Ritualer er en måde at arbejde med ulykken på – at fatte den lidt efter lidt.
Ritualer kan medvirke til:

- At det uvirkelige bliver virkeligt
- At hindre fantasier
- At styrke fællesskabet
- At markere overgang mellem liv og død
- At skabe struktur i kaos
- At udtrykke det, som ikke kan udtrykkes med ord
- At give rum for de åndelige aspekter hos mennesker
- At give os en mulighed for at lære børnene, at når livet er svært, har vi en måde at komme videre på sammen
- At bryde tabuer
- At børnene har lidt lettere ved at forholde sig til/tale om det, der er sket

Et godt ritual er en ramme, der giver rum for sorgen og et indhold, der giver mod til at leve med sorgen.

3. Personalemøde for alle ansatte samt vikarer kl. 17.00 (eller senere)

Få styr på “hændelsen” - forbered forældremøde

- a. Leder eller Souschef orienterer Sektorchef i Lolland Kommune på tlf. 54676521 samt bestyrelsesformand.
Ved akut behov for krisehjælp kan Falck Health Care kontaktes på 70102012. vagtcentralen har åbent hele døgnet.
- b. Fælles orientering om ulykken
- c. Alle fortæller deres oplevelse af ulykken
- d. Krisehjælp til den / de, der havde barnet i deres varetægt, da ulykken skete
- e. Det personale der var med ved ulykken har mulighed for at tale alene med en fra Falck Health Care.

Planlægning af det videre forløb

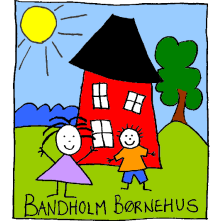
- f. Beslut kontaktperson til familien (se punkt 7) – bedst, hvis den der var tættest på kan deltage sammen med leder
- g. Planlægning af dagen efter ulykken
 - Åbne, lukke, vikardækning
 - Aflyse evt. planlagte aktiviteter
 - Samling, opfølgning ved møde med børnene
- h. Planlægning af fyraftensmøde med psykolog for forældrene
 - Skriv ned hvad der skal siges
 - Evt. 2 personaler stå sammen
- i. **Udtal dig ikke til pressen** (se punkt 6)

4. Barnets forældre oplyses om forældre informationsmødet og er velkomne

**5. Forældremøde / informationsmøde samme aften
(kl. 19.00 hvis muligt)**

- a. Sker ulykken sent på eftermiddagen, lægges brev i garderoberne, derefter ringer 1 personale og indkalder de resterende forældre til forældremøde samme aften.
- b. Overvej mulighed for at psykolog kan deltage.
- c. Børne- og ungechef skal deltage
- d. Ulykkesforløbet er **ikke til diskussion**, men der orienteres / fortælles om ulykken
 - Optakten til ulykken / forløbet inden
 - Hvornår - hvor
 - Hvem var tilstede
 - Hvor mange
 - Hvem gjorde hvad / konkret for at undgå historier
- e. Vi har kontaktpersoner til familien
- f. Er der ønsker fra familien, vil I blive informeret pr. brev
- g. Forældrene **opfordres til ikke at udtale sig til pressen**
- h. Bestyrelsesformanden er med som forældre
- i. Psykologen må forklare vigtigheden i, at forældrene taler med børnene – evt. hvordan. Hvis denne ikke kan være tilstede er det lederens opgave.
- j. Overvej tolk for tosprogede

6. Forbered dig på at politiet kommer

- a. Tag evt. en kollega med til samtalen
- b. Sig hvad du har hørt / set, **vær konkret**
- c. **Pas på dig selv, beskyt dig selv**
- d. Ulykkesforløbet er **ikke til diskussion**, men
 - Orienter om ulykken
 - Optakten til ulykken / forløbet inden
 - Hvornår - hvor
 - Hvem var tilstede
 - Hvor mange kom til skade
 - Hvem gjorde hvad / konkret for at undgå historier
- e. Skriv ned hvad du har sagt

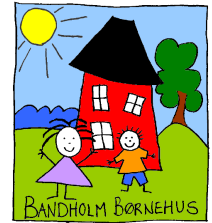
Som endnu en del af undersøgelsen vil politiet tale med de, der var tilstede ved ulykken. Den / de ansatte, der er ansvarlige i ulykkes øjeblikket, vil kunne komme i rollen som sigtet. Det vil sige, at vedkommende - retslig set - kan antages at være skyldig og derfor skal denne antagelse undersøges.

Set ud fra en retslig synsvinkel, kan den / de ansvarlige derfor ikke på forhånd vide, om de tillægges skyld.

Det kan føre til nogen usikkerhed med hensyn til, hvad man kan / skal sige i samtalen med politiet, umiddelbart efter ulykken er sket.

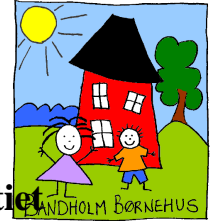
Overfor dette står, at det er vigtigt for alle parter, at det er et godt samarbejde, der fører til en udredning af hændelsen og dens omstændigheder.

Den / de ansatte har ret til at afvise, at indgå i samtale med politiet, men det skal anbefales, at man samarbejder og indgår i samtalen og oplyser om de facts, man kan.

Politiets procedure er, at den betjent, der er samtalepartner, vurderer oplysningerne løbende, og hvis betjenten kommer til en vurdering, som retslig set fører til en antagelse om skyld, vil betjenten selv gøre opmærksom på, at man **nu** har en sigtets rettigheder. (Der er nu en konkret sag).

Den sigtede **bør** nu have hjælp fra en advokat gennem resten af sagsforløbet.

7. Pressen dukker op og henvender sig igen og igen

- a. Kun leder / souschef udtaler sig eller der henvises til politiet
- b. Vær opmærksom på tavshedspligten
- c. Vær opmærksom på dit ordvalg
- d. Undgå at bekræfte noget som helst (kun konkrete vendinger om hændelsen)
- e. Du må ikke bekræfte journalistens eller andre udenforståendes viden om den / de involverede i ulykken eller om ulykken
- f. Undgå at udtrykke følelser - de kan blive brugt anderledes, end du har ment

Et eksempel: Pædagogen siger i journalistens nærhed: “Bare jeg ikke var gået ind efter det næsepapir”

I avisen lød overskriften: “Pædagog indrømmer, at hun ikke var på legepladsen”

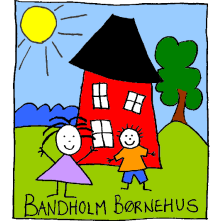
Tavshedspligten (tag kun imod forældres hjælp i ulykkesøjeblikket, ikke derefter)

- g. Barnets / børnenes navne må ikke nævnes. Ingen oplysninger om personlige forhold må nævnes. Fuld anonymitet.
 - a. Forældrene skal vide, hvad du vil sige / har sagt
 - b. Opfordre forældre / familie til at tie i forhold til pressen
 - c. Vær forberedt på at lokal TV kan komme
 - d. Vær forberedt på radio

8. Kontaktperson til familien (tjekliste)

- a. Det personale der var tilstede ved ulykken eller kontaktpædagogen samt leder eller souschef
- b. Overvej om du møder op eller tager telefonisk kontakt til familien, for at høre om de er interesserede i besøg
- c. Have styr på hændelsen
- d. Overvej blomster til hjemmet
- e. Brug intuition - vis medfølelse – hvordan går det. Det er OK at vise følelser
- f. Lytte - give lindring, ingen hule forklaringer
- g. Hvad kan vi / institutionen gøre for jer?
- h. Har familien et netværk
- i. Kan vi gøre noget i forhold til søskende i institutionen
- j. Fortælle om hvad vi har gjort indtil nu
- k. Må vi kontakte jer lidt senere for at høre, hvordan begravelsen skal foregå?
- f. Må vi sætte annonce i avisen – tidspunkt?
- g. Overvej besøg i hjemmet ugen efter begravelsen?
- h. Aftale hvem der deltager i begravelsen (om vi går med til kaffe afhænger af den enkelte, og hvor tæt vi er på)

9. Det videre forløb

a. Har forældrene brug for støtte?

- Har familien et netværk
- Psykolog fra kommunen

b. Vedrørende personalet

- Opfølgning med psykolog, når vi fornemmer der er behov
- Kan vi selv gøre noget?

c. Vore forholdsregler

- *Forebyggelse*
- Skal der strammes op?

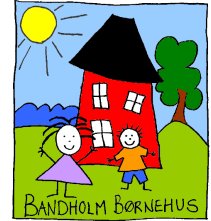
d. Tage emner op om døden

- Bøger
- Kirkegårdsbesøg i stor / lille gruppe
- Kirkebesøg
- Besøg hos eller besøg af præst / bedemand
- Arbejde med sorgen

e. Vær opmærksom på at nogle børn er mere påvirkede end andre

- Har barnet ændret adfærd
- Stille - urolig - ked af det - indesluttet – udad agerende
- Symptomer på angst
- Hovedpine - mavepine
- Venskaber
- Fantasier - virkelighed

f. Mulighed for at få støtte hos psykolog / terapeut til børnene

B. Et barn mister forældre / søskende

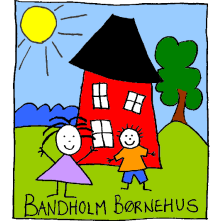
Forventet tab

Pludselig opstået tab

1. Organisering / lav aftaler

- a. Når vi får meddelelsen orienteres personalet på stuen og lederen orienteres
- b. Det øvrige personale får meddelelsen via kalenderen og Meddelelsesbogen på kontoret
- c. Lederen / kontaktpersonen kontakter familien for at høre om, hvordan vi forholder os
 - Besøg i hjemmet – blomster?
 - Snak med børnene
 - Orientering til de øvrige forældre via brev
 - Har forældrene et netværk
 - Hvad kan vi gøre for at støtte jer?
 - Overvej vores rolle ved begravelsen

At støtte familien i sorg kræver ikke, at du er overmenneske, blot at du er medmenneske. (Margrete Vestager)

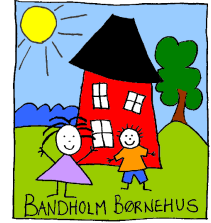
2. Vores rolle i kontakten til forældrene

- a. Glemmer forældrene barnet?
- b. Tager forældrene barnet med i situationen?
- c. Har forældrene overskud til barnet?
- d. Hvad kan vi gøre i situationen?
- e. Hvad kan vi gøre som institution?
- f. Kan vi gøre noget i forhold til søskende i børnehaven?
- g. Vær ekstra opmærksom, hvis et skilsmissebarn mister en af forældrene
- h. Via kontakten til forældrene, vis medfølelse (spørg ind til - brug intuition)
- i. Snak med forældrene om barnets reaktioner

Den hjælp institutionen umiddelbart kan tilbyde tager udgangspunkt i den medmenneskelige støtte.

3. Det videre forløb

- a. Har forældrene brug for støtte
- b. En snak om at miste én man holder af
- c. Overvejelse i den store børnegruppe eller i en mindre gruppe
 - Arbejde med sorgen
 - Kirkegårdsbesøg
 - Læse bøger om emnet, se litteraturliste.
 - Tegne
- d. Vær opmærksom på barnets reaktioner
 - Er barnet indesluttet
 - Er barnet aggressiv
 - Er barnet vred / ked af det
 - Vær opmærksom på barnets angst
 - Barnet kan være bange for gentagelser

- Lyt til barnet – undgå at bagatellisere
 - Barnets reaktioner i øvrigt
 - Koncentrationsproblemer
 - Konflikter med omgivelserne
 - Fantasier
 - Social tilbagetrukket
 - Regressiv adfærd (adfærd / reaktionsmåde fra et tidligere udviklingstrin)
 - Fysiske gener – mavepine, hovedpine, ingen appetit
 - Opmærksomhedskrævende
 - Skyld – selvbebrejdelse – skam
- e. Den der er tættest på barnet, snakker med barnet – brug tid
- f. Beskyt barnet mod andres kommentarer

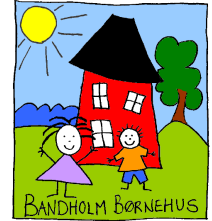
C. Et barn udsættes for alvorlig

sygdom / skilsmisse hos forældre / søskende

Længerevarende adskillelse

1. Organisering / lav aftaler

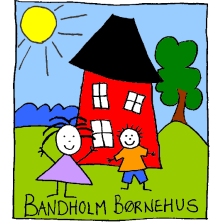
- a. Når vi får meddelelsen orienteres personalet på stuen, og lederen orienteres
- b. Det øvrige personale orienteres via kalenderen og meddelelsesbogen på kontoret
- c. Den pædagog der er tættest på barnet tager en samtale med forældrene
 - Overvejelser omkring deres barn
 - Barnets umiddelbare reaktion
 - Har familien et netværk til hjælp
 - Er der instanser involveret i sagen
 - Statsamt
 - Sagsbehandler
 - Plejepersonale
 - Plejefamilie
 - Kræftens Bekæmpelse

2. Vores rolle i kontakten til forældrene

- a. Glemmer forældrene barnet?
- b. Tager forældrene barnet med i situationen?
- c. Har forældrene overskud til barnet?
- d. Hvad kan vi gøre i institutionen?
- e. Hvad kan vi gøre som institution?
- f. Vær også opmærksom, hvis den forældre som barnet ikke bor hos eller ikke samboende søskende, bliver alvorligt syg
- g. Gennem kontakten til forældrene
 - Vis medfølelse
 - Spørg ind til
 - Brug intuition
- h. Snak med forældrene om barnets reaktioner

Den hjælp, institutionen umiddelbart kan tilbyde, tager udgangspunkt i den medmenneskelige støtte.

3. Det videre forløb

a. Har forældrene brug for støtte

b. **Vær opmærksom på barnets reaktioner**

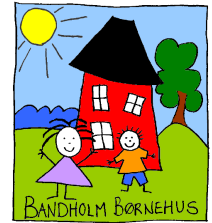
- Er barnet indesluttet
- Er barnet aggressiv
- Er barnet vred / ked af det
- Vær opmærksom på barnets angst
- Barnet kan være bange for gentagelser
- Barnets reaktioner i øvrigt
- Koncentrationsproblemer
- Konflikter med omgivelserne
- Fantasier
- Social tilbagetrækkethed
- Regressiv adfærd (adfærd / reaktionsmåde fra et tidligere udviklingstrin)
- Fysiske gener – mavepine – hovedpine – ingen appetit
- Opmærksomhedskrævende
- Skyld – selvbebrejdelse – skam

c. Lyt til barnet – tag det alvorligt – undlad at bagatellisere

- Den der er tættest på barnet, snakker med barnet – **brug tid**
- Tag vare om barnet - beskyt mod andres kommentarer (f.eks. ved mobning)

d. Opfølgning tilstræbes af den samme pædagog

Sker der dødsfald følges afsnit B.

D. Institutionen mister en ansat

Kan ske efter længerevarende sygdom

Kan ske ved pludselig død

- i institutionen
- på tur
- i hjemmet

1. Organisering / lav aftaler

a. Hvem tager sig af den forulykkede – stands ulykken – bevar roen

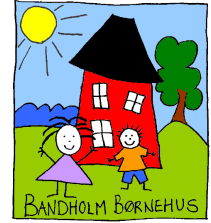
- Alarmer **1-1-2**
- Hvem er du
- Hvor er det sket
- Hvad er der sket
- Hvor mange er kommet til skade
- Hvor ringer du fra
- Vis vej – hvis det er muligt

b. Hvem tager sig af børnegruppen

- I skoven: Ring efter hjælp i institutionen
Ring efter bil / taxa
- I byen: Kontakt forbipasserende
Ring efter hjælp i institutionen

c. Institutionen tager over

- En ansat tager med på med på sygehuset – hvis det er muligt
- Kontakt ægtefælle eller nærmeste familie
- Send evt. en bus
- Kontakt leder og / eller souschef

- Hvem tager sig af børnene
- Bevar roen – hold fast i overblikket

d. Ledelsen sørger for den nødvendige kontakt til alle ansatte og vikarer

- Informationsmøde holdes så hurtigt som muligt
- Nødberedskab – hvem passer børnene

e. Ved ulykke

- Vær opmærksom på at politiet kan møde op
- Vær opmærksom på at pressen kan møde op

2. Forældrene orienteres via brev.

3. Børnene samles til orientering.

a. Vi snakker med børnene om hændelsen

b. Mulighed for at snakke følelser

c. Den mistede mindes med ritualer

- (dette sker dagen efter for at vise respekten - vær opmærksom på hvornår - **alle forældre skal være orienteret**)
- Der tændes et lys - blomst
- Stilhed med tanke for den mistede
- Sang den voksne var glad for
- Spørgsmål til børnene
 - Hvordan fik du det at vide?
 - Hvor var du da du fandt ud af det?
 - Hvad lavede du efter du fik det at vide?

d. Spørgsmål fra børnene – mulige svar

- Det er også ting, jeg tænker på

- Må sige hvad man selv tror på, men der er andre, der måske tror på noget andet.

Om ritualer:

Ritualer er en måde at arbejde med ulykken på – at fatte den lidt efter lidt.
Ritualer kan medvirke til:

- At det uvirkelige bliver virkeligt
- At hindre fantasier
- At styrke fællesskabet
- At markere overgang mellem liv og død
- At skabe struktur i kaos
- At udtrykke det, som ikke kan udtrykkes med ord
- At give rum for de åndelige aspekter hos mennesker
- At give os en mulighed for at lære børnene, at når livet er svært, har vi en måde at komme videre på sammen
- At bryde tabuer
- At børnene har lidt lettere ved at forholde sig til/tale om det, der er sket

Et godt ritual er en ramme, der giver rum for sorgen og et indhold, der giver mod til at leve med sorgen.

4. Personalemøde for alle ansatte samt vikarer

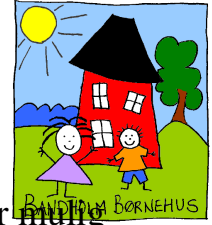
- a. Få styr på ”hændelsen”
- b. Fælles orientering om hændelsen
- c. Ved ulykke - de der var til stede får mulighed for at fortælle om oplevelsen
- d. Overvejelse om brug af terapeut/psykolog

Planlægning af det videre forløb

- e. Beslut kontaktperson til familien
- f. Planlægning af næste dag
 - åbne - lukke - vikardækning
 - afløs planlagte aktiviteter
 - samling - opfølgning ved møde med børnene

5. Kontakt til familien (tjekliste)

- a. Ved ulykke – det personale der var tilstede ved ulykken
+ leder eller souschef
- b. Overvej om du møder op eller tager telefonisk kontakt til familien, for at høre om de er interesserede i besøg
- c. Have styr på hændelsen
- d. Overvej blomster til hjemmet
- e. Vise medfølelse – hvordan går det (det er OK at vise følelser)
- f. Brug intuition
- g. Lytte – give lindring – ingen hule forklaringer
- h. Hvad kan vi / institutionen gøre for jer
- i. Må vi kontakte jer senere for at høre, hvordan begravelsen skal foregå
- j. Annonce i avisen – tidspunkt?
- k. Deltagelse i begravelsen

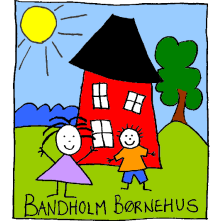

1. Blomster til båren

m.Sker hændelsen i ferien gennemføres det af planen, som er mulig

6. Det videre forløb

- a. Har familien brug for støtte
- b. Opfølgning med terapeut når vi fornemmer, der er behov
- c. Vores forholdsregler / skal der strammes op
- d. Arbejd` med sorgen
- e. Vær opmærksom på at nogle er mere påvirket end andre

E. En ansat mister pårørende med tætte relationer

1. Orientering

- a. Alle ansatte orienteres
- b. Efter aftale kan forældrene evt. orienteres via brev

2. Kontakter til hjemmet

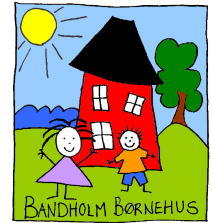
- a. Beslut hvem der tager kontakt til hjemmet
- b. Der sendes en buket blomster hjem
- c. Omsorg for medarbejderen – hvad kan vi / institutionen gøre for familien

3. Begravelsen

- a. Der sendes blomster
- b. Overvej en arbejdstilrettelæggelse så lederen, og de der ønsker det, har mulighed for at deltage i begravelsen

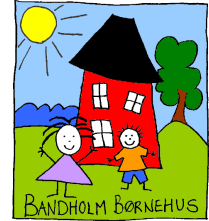
4. At vende tilbage til arbejdet

- a. Lederen drøfter tilbagevenden med den ansatte
- b. Der tages individuelle hensyn afhængig af situationen
- c. Der orienteres om den ansattes midlertidige arbejdsvilkår og om mulighed for øget fleksibilitet fra det øvrige personale
- d. Vær opmærksom på sorgfaserne
- e. Tag løbende hånd om den ansatte
- f. Vær opmærksom på de tætte kolleger på stuen

F. Et par gode råd om den voksnes rolle ved børns sorg, evt. arbejde videre med dette som emne

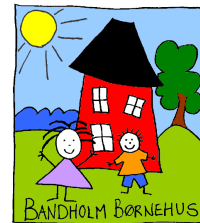
- Lyt
 - Accepter spørgsmål om hændelsen
 - Se på billeder
 - Accepter hændelses relateret leg
 - Sænk midlertidig krav til præstationer
 - Stil gode spørgsmål
 - Fortæl at det er tilladt at græde, for sorg gør ondt
 - Tilstræb at hjælpen præges af omsorg og forståelse
 - Hold forklaringerne enkle
 - Fortæl hvad der er sket og hvornår
 - Fortæl hvad der vil ske fremover
 - Ritualer som blomster og lys
 - Brevskrivning - følelser adskilles, her fastholdes tanker
 - Brevskrivning/tegning til den afdøde
 - Undlad at
 - trøste
 - give svar
 - komme med fraser som “tiden læger alle sår”
 - skjule dine egne følelser
 - Du skal vide at nogle børn
 - lukker sig inde
 - føler vrede
 - er opmærksomhedskrævende
- tynges af stærk skyldfølelse

G. Vejledning til lederen

1. Forberedende overvejelser

- a. Forberedelse af forældremøde
- b. Forberedelse af personalemøde
- c. Mødeledelse
- d. Krisehjælp til forældre
- e. Pressesiden
- f. Personalemøde - afslutning
- g. Uddannelse i forbindelse med kriseramte
- h. Information, skriftlige meddelelser vedrørende
 - Ulykken
 - Indkaldelse til forældremøde (barnets navn må ikke nævnes)
- i. Hvornår slutter sagen
 - Vedr. hændelsen
 - Vedr. den ulykkesramte
- j. Netværk, her lederens kollegiale
- k. Indberetning til Arbejdsskadestyrelsen / Børneulykkesforsikring
- l. Skriv alt ned om ulykken og den omstændighed den dag, den sker, og skriv herefter dagbog
- m. Dagbogen er meget vigtig, fordi man ikke kan huske med sikkerhed
- n. Kontakten til kommunen
- o. Omsorgen for personalet
 - Omsorgen for forældrene

Ved forældremødet skal der ikke være lejlighed til at snakke ved bordene - undgå oppisket stemning.

Find ud af hvilke muligheder der er for krisehjælp til andre end de direkte involverede forældre.

Vejledning om krisehjælp overfor andre forældre kan gives, hvis de spørger, eller hvis du bliver bekendt med enkelte forældres behov, undersøg dog først om der kan bevilges psykologbistand enten i dette beredskab, eller om det er muligt via kommunen.

I. Litteraturliste

Denne litteraturliste er en vejledning til hvilke bøger der eventuelt kan benyttes sammen med vores Krise og omsorgspolitik.

Bøger

Anneberg, Inger

Håbets labyrint. Når et barn får en livstruende sygdom.

Høst og søn, 1998

Bjørklund Lars og Bernt Eriksson

Barnet i møde med livets mørke sider. 52 sider.

1. udgave. 1. oplag. 2004

Bowlby John

At knytte og bryde nære bånd.

Om tilknytning og tab, selvtillid og sorg.

Det lille forlag – Tidselserien. 182 sider. 2000. ISBN: 87-90030-49-4

Bøge, Per og Jes Dige, Christina Grønbæk

Omsorg handleplan – om sorg – et idekatalog for skolens møde med børn i sorg.

Om udarbejdelse af en omsorgsplan i skolen som redskab til at håndtere situationer

Hvor børn mister, samt forslag til hvordan man kan arbejde med tab, sorg og død i klassen.

Emner: børn, folkeskolen, omsorg, psykiske kriser, kriser, dødsfald, død, sorg, for lærere.

Kræftens bekæmpelse. 1998. 35 sider – ill.

Daidsen-Nielsen, Marianne og Nini Leick

Den nødvendige smerte. Om tab sorg og adskillelsesangst.

Om tab, sorg og adskillelsesangst og det nødvendige sorgarbejde for at komme igennem livet, bl.a. i form af personlige beretninger.

Forlaget Gyldendal Uddannelse.

Dyregrov, Atle

At tage afsked: ritualer der hjælper barnet gennem sorgen

Om råd og anvisninger til voksne i forbindelse med børns møde med sorg/dødsfald. Ritualer, ceremonier, at se den døde, begravelse og krisereaktioner.

Emner: døden – dødsfald – sorg – børn – ritualer – død – barn – sorgarbejde.

Hans Reitzels Forlag. 66 sider. 1996.

Dyregrov, Atle

Sorg hos børn: en håndbog for voksne

Emner: død – børn – holdninger – sorg.

Dansk Psykologisk Forlag. 158 sider – ill. 1992.

Dyregrov, Atle

Sorg og omsorg i skolen

Emner: Børns sorg og krisereaktioner, Venners sorg blandt børn og unge, Alvorlig sygdom hos børn rammer hele familien, Hjælp til børn i sorg – sorggrupper for børn, Beredskabsplan for skolen, Sorg og omsorg i den nye familie.

Hans Reitzels Forlag, 1996. 156 sider.

Dyregrov, Atle

Børn og traumer.

Hans Reitzels Forlag. 1997.

Edvardson, Gudrun

Børn i sorg, børn i krise – hjælp til bearbejdning gennem korttidsterapi.

Emner: psykoterapi, følelsesmæssig tilpasning, forældresavn, død, forældre-barn-forhold, skilsmissebarn, emotionalitet truet barn.

Reitzel. 1986. 181 sider.

Ekvik, Steinar

Skolen i møde med elever som sørger. En guide til hjælp for læreren.

Ad Notam Gyldendal. Norge. 1991.

Ekvik, Steinar

Tårer uden stemme – Når børn er blandt de som sørger.

Verbom. Norge. 1996.

Finger, Gertraud

Børns sorg

Emne: børn, sorg, dødsfald. Om hvordan børn og unge bearbejder sorg i forbindelse med dødsfald, og hvordan man som voksen kan hjælpe dem i processen.

Gyldendal Uddannelse (Socialpædagogisk Bibliotek) 2001. 153 sider.

ISBN:87-00-48176-9

Fredman, Glenda

Samtaler om døden: at hjælpe børn og familier gennem sorg.

Emne: Børn, familien, sorg, døende, pårørende, sorgterapi, døden, samtale, sorgarbejde, sorgbearbejdelse.

Psykologisk Forlag 2002. 182 sider.

Fredsted, Malene

Kan man dø – når man er ung?

Holkenfeldt. 1999.

Grønbeck, Christina og Klavs Holm

Når børn mister – en guide for ansatte i institution og skole.

Emne: Forslag til, hvordan bl.a. undervisere og pædagoger kan håndtere og bearbejde situationer, hvor børn oplever sorg og ensomhed ved skilsmisse og død blandt de nærmeste pårørende.

Emner: børnepsykologi, død, emotionalitet, børns pasning udenfor hjemmet, skole, pædagog, lærer, sorg, børn, omsorg, psykiske kriser, kriser, dødsfald, for pædagoger, for lærere.

Børns Vilkår. 2003. 44 sider – ill. ISBN: 87-90157-17-6

Iversen, Anneli Sejr og Peter Olesen

Min søster døde – min bror døde. 25 børn og voksne skriver om at miste en søster eller bror.

I samarbejde med Kræftens Bekæmpelse.

Kroghs Forlag. 2001. 196 sider – ill.

Jacobsen, Anne

Kan man dø om natten? Når børn rammes af alvorlig sygdom.

Gyldendals Pædagogiske Bibliotek. 1978.

Jacobsen, Anne

Børn og sorg. Om børns reaktioner på tab og død.

Clausens bøger. 1988.

Jacobsen, Anne

Alting har sin tid.

Hans Reitzels Forlag. 1995.

Kamradt, Jette

Hvis nu mor taber håret: om børn og død.

Om børns tanker og følelser omkring død, når enten de selv eller deres nære pårørende får en livstruende sygdom, og om hvordan forældre, lærere, pædagoger, psykologer m.fl. bedst kan hjælpe.

Emne: Børn – sygdom – døden – sorg – kriser – psykiske kriser – angst – død – barn. Psykologi i praksis.

Dansk Psykologisk Forlag. 1998. 100 sider

Martin, Guni og Donna O'Toole

Når børn mister – om tab og sorg.

Emner: sorg, børn, omsorg, psykiske kriser, kriser, tab, råd og vejledning til voksne som ønsker at hjælpe børn ved tab og sorg.

Ørnens Forlag. 2003. 95 sider – ill.

Møller, Erik

Sommeren efter Anemone.

Aschehough. 1999.

Olesen, Peter

Min mor døde. Min far døde. 25 danskere fortæller om at miste en mor eller far som barn.

I samarbejde med Kræftens Bekæmpelse

Kroghs Forlag. 1999. 176 sider – ill. ISBN: 87-7469-394-8.

Ottesen, Doris

Børn og sorg – om forældretab i barndommen.

Dafolog forlag. 1998.

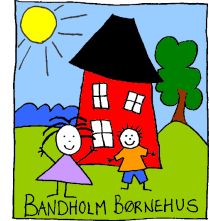
Poulsen, Lene

At miste – vidnesbyrd fra en sorg.

Dansk psykologisk Forlag. 1995.

Rem, Lene

Jeg hader dig far!..... fordi du ikke er her.

Lindhardt og Ringhof. 1995.

Rimestad, Christian
... ad natmørkt hav. 11 interviews om døden.
Ålykkes forlag. 1992.

Ropestad, Hege og Liv Kari B. Tønnesen
Elever i vanskelige livssituationer: læreren i møte med elever som oplever krise, sorg og omsorgssvikt.
Emner: Børnepsykologi, smerte, følelsesmæssig tilpasning, elev, lærer, truet barn, mishandlet barn, forsømt barn, beskyttelse af unge, lærer-elev-forhold, intervention, ungdomspsykologi.
Høyskoleforlaget. 1998. 102s. – ill.

Rølmer, Signe og Peter Olesen
Børn om mors og fars død. 32 børn skriver om at miste mor eller far.
Emner: Børns udvikling, emotionalitet, mor-barn-forhold, far-barn-forhold, forældre-barn-forhold, død, fortælling, børn, sorg, tab, dødsfald, forældredødsfald, forældres død, sorgarbejde.
I samarbejde med kræftens bekæmpelse.
Kroghs Forlag. 2000, 188 sider – ill. ISBN: 87-624-0084-3

Wenneberg, Signe (redaktør)
Kære far og mor.
Skilsmissegenerationens voksne børn fortæller.
Aschehough. 1997.

Håndbøger

Den nye psykologihåndbog.
Redigeret af Mogens Brørup, Lene Hauge, Ulrik Lyager Thomsen.
Indføring i den emotionelle og kognitive udvikling samt præsentation af psykologiske emnefelter, der fortrinsvis knytter sig til udviklingspsykologien.
1. Psykologien som videnskab. 2. Barndommen som personlighedens fundament. 3. Omsorgssvigt. 4. Børns dobbeltsozialisering. 5. Hjernen. 6. Fra intelligenskvotient til intelligensprofil. 7. Tænkning og sprog. 8. Identitetsdannelse i ungdoms-tiden. 9. Børn, unge og medier. 10. Livet i familien. 11. Parforhold. 12. Den tredje alder. 13. Arbejdsliv. 14. Grupper og team. 15. Kommunikation. 16. Det symbolske sprog. 17. Psykoser. 18. Narcissisme og grænsepsykotiske tilstande. 20. Sorg og krise. 21. Terapier.
Gyldendal Undervisning. 1990. 285 sider.

Artikler

Børn har ret til at vide besked af Lis Hornø
Åbenhed letter sorgen af Lis Hornø
Det er misforstået hensyntagen at holde livstruende sygdom hos de nærmeste skjult for et barn. Ligesom voksne har børn behov for at have nogen at dele sorgen med.
Emner: forældre, børn, sorg, død.
Helse årg. 45, nr5 (1999) s. 66-68. ISSN 0018-0149

De fortsatte bånd: reaktioner hos børn, når en forælder dør af Christina Grønbeck
Både børn og voksne vil fortsat have et forhold til den person, de har mistet.
Emner: forældre, børn, sorg, død, sorg kriser.
Psykologisk set 1996, nr. 23 s. 21-27. ISSN 0906-2483.

Hjælp til børn i sorg
Emner: børn, sorg, tab, dødsfald
Ugeskrift for læger 1999. Årg. 161, nr. 47 side 6520-6522. ISSN 0041-5782

Omsorg for børns sorg: børn skal have klar besked.
OmSorgsplaner. Omsorg og ærlighed er god medicin for et barn, der oplever dødsfald eller alvorlig sygdom i den nærmeste familie. Interviews.
Emner: død, sorg, kriser, børn, børnepsykologi.
Børn og unge 1999. Årg30, nr. 6 side 7-9.

Tag sorgen alvorligt: Bryd tavsheden.
Hvert år mister 4.000 danske børn deres far eller mor på grund af dødsfald. Interviews.
Børn og unge 2001. Årg. 32, nr. 3 side 6

Ikke overmenneske – men medmenneske. (Det ubærlige)
Mange har berøringsangst for andres sorg, men det er vigtigt, som lærer til en elev i sorg, at være medfølende og forholde sig til den unges sorg.
Ungdomsforskning 2004. Årg. 3, nr. 2 side36-40.
Findes også på internet: www.cefu.dk/upload/application/132d99c6/ungdomsforskning_juni_2004.pdf

Tag sorgen med dig - interview med Dorte Korshøj af Michael Voss.
I Børns Vilkår's sorggrupper forsøger terapeuterne at lære børnene og de unge, at det er vigtigt at lære at leve med sorgen og savnet, i stedet for at lægge det bag sig.
Ungdomsforskning. 2004. Årg.3, nr.2 side 41-44. ISSN 1602-0324.

Findes også på internet: www.cefu.dk/upload/application/132d99c6/ungdomsforskning_juni_2004.pdf

”Den største sorg i verden”

Om børns sorg og krise når mor eller far dør.

Børn i tiden. 2004. Årg. 99, nr. 2 side 6-7, ill. ISSN 0909-0509

Søren – et barn i sorg og krise.

Gennem en indledende samtale fik børnehaveklasselæreren fra skolestart indblik i Sørens situation, og kunne hjælpe Søren til at starte på en frisk i nye omgivelser.

Skolestart. 2004. Årg. 34, nr.4 side 15-17: ill. ISSN 0905-6319

Erindringer om at miste en mor eller far af Hanne Toxværd

Tiden er til snak om det vanskelige af Peter Olesen

I anledningen af bogen ”Min mor døde, min far døde”.

Skolestart. 2004. Årg.34, nr.4 side 11-13: ill. ISSN 0905-6319.

OmSorg

Kræftens Bekæmpelses Projekt OmSorg har til formål at få voksne, som møder børn og unge i sorg, til at erkende at de har et ansvar for at hjælpe.

Skolestart. 2004. Årg.34, nr. 4 side 6-10. ISSN 0905-6319

En tilknytning hinsides døden

Om det sørgende barns kamp for en fortsat tilknytning til en afdød far eller mor. (Tilknytning og tilknytningsforstyrrelse).

Analyse af sorgprocessen hos børn, der har mistet en forælder, som en kamp for at etablere den brudte tilknytning.

Psyke & logos. 2003. Årg. 24, nr. 2 side 588-620, 854: ill. ISSN 0107-1211

Døden på stuen(Børn i sorg)

0-14. 2002. Årg.12, nr.3 side 22-25. ISSN 0906-5873.

Du bliver aldrig den samme. Af Niels Chr. Hansen.

Interview med chefpsykolog Jesper Isaksen fra Falck Health Care.

0-14. 2002. Årg. 12, nr. 3 side 30-34. ISSN 0906-5873.

Clara blev kun 8 år. (Børn i sorg)

0-14. 2002. Årg. 12, nr. 3 side 36-39. ISSN 0906-5873.

I nødens stund. (Børn i sorg)

Børnehaven Møllevej i Frederikssund har udarbejdet en handleplan til brug i forbindelse med blandt andet skilsmisser blandt institutionens forældre.

0-14. 2002. Årg. 12, nr. 3 side 40-45.

Sorgens væsen. (Børn i sorg)

0-14. 2002. Årg. 12, nr.3 side 46-49. ISSN0906-5873.

Min far skød sig i hjertet. (Børn i sorg)

Anonym piges beretning om at miste sin far som otteårig på grund af selvmord.

0-14. 2002. Årg. 12, nr. 3 side 6-11. ISSN 0906-5873.

Borte borte. (Børn i sorg)

Om hvordan børn opfatter døden, hvad man bedst kan gøre for at hele sorgen samt beskrivelse af sorgens faser.

0-14. 2002. Årg. 12, nr.3 side12-15. ISSN 0906-5873.

Jeg fik sgu lyst til at skyde ham Vorherre ned med min pumpgun. (Børn i sorg)

0-14. 2002. Årg.12, nr. 3 side64-69. ISSN 0906-5873.

OmSorg. (Børn i sorg)

Kræftens Bekæmpelsesprojekt OmSorg har til formål at få voksne, som møder børn og unge i sorg, til at erkende at de har et ansvar for at hjælpe.

0-14. 2002. Årg. 12, nr. 3 side 72-75.

Pjecer fra Kræftens Bekæmpelse:

Hvad fejler du, far?

Kræft og sorg.

Når forældre dør.

Ved livets slutning.

Undervisningsmateriale.

Når hjertet gør ondt. Af Jes Dige og Per Bøge.

Temaet er behandlet gennem følgende emner: livets cyklus, følelser, at miste, sorg, døden, begravelse og tro, at tage vare på hinanden.

Emne: sorgarbejde, sorg, børn, dødsfald.

Et undervisningsmateriale til børnehaveklassen, 1.klasse og 2.klasse. De enkelte emner består af lærervejledning, elevark, tegnede episoder fra børns møde med livets alvor.

Kræftens Bekæmpelse. 2000. ill. ISBN: 87-90212-62-2.

OmSorg – Med sorgen som blind passager. En radiomontage.

OmSorg – Når livet går sin vej. Oscarmomineret tegnefilm.

OmSorg – Handleplan, et idekatalog for skolens møde med børn i sorg.

Video

Sorgens ven.

Dansk dokumentar om sorggrupper for børn. Sorggrupper er et opgør med årtiers opfattelse af, at psykologer har patent på sorgbearbejdning.

Emner: sorg, sorggrupper, sorgbearbejdning, sorgterapi.

Serie: Reportageholdet. 2003. 1 kassette (35 min.)

”Når børn mister” og ”Tavshedens pris” og ”Når døden banker på”

1 kassette (30 + 55 + 33 minutter). VHS. (Film (videokassette)).

Digte og noveller

For evigt borte. 126 digte om at miste redigeret af Per Bøge og Jes Dige.

Emner: sorg, død, savn, ensomhed.

Serie: Om sorg

Forlag: Kræftens Bekæmpelse. 2002. ill.

Solsort og snefnug. En novellesamling redigeret af Kirsten Borberg, Per Bøge, Jens Raahauge.

Om sorg.

Kræftens Bekæmpelse. 1999.

Internet

Helse

www.helse.dk

Henvisning til sorglitteratur inddelt efter aldersgruppe:

www.sorggrupper.folkekirken.dk/litteratur/middle-titel.asp

Kræftens Bekæmpelse

www.cancer.dk

Kræftens bekæmpelse - Sund skole-nu

www.cancer.dk/sundskole/index.asp

Skole og Samfund

www.skole-samfund.dk/sw342.asp

Tidsskrift for Ungdomsforskning

www.ungdomsforskning.no